

Anotácie

Všeobecné / General

VLČEK, Radomír - ULBRECHTOVÁ, Helena (eds.). *Poloostrav Krym : od križovatky kultur k ruskej kolónii*. Praha : Slovanský ústav AV ČR, v. i. i., 2022, 384 s. ISBN 978-80-86420-85-1.

Krym, polostrov ležiaci na severnom pobreží Čierneho mora, zohrával v priebehu dejín významnú úlohu. Polostrov bol gréckou kolóniou, neskôr rímskou provinciou, odkiaľ sa obchodovalo s tovarom z východnej Európy. Počas obliehania jedného z obchodných prístavov mongolskými vojskami útočníci katapultovali do mesta mŕtvoľy nakazené morom, odkiaľ sa mor rozšíril do celej Európy. V druhej polovici 19. storočia, počas Krymskej vojny, dokázali spojené armády prevažne Francúzska a Veľkej Británie poraziť Ruské impérium a nastoliť rovnováhu v oblasti Čierneho mora. V roku 2014 vojenská agresia Ruska a obsadenie Krymu a východných častí Ukrajiny odštartovali sériu vojenských konfliktov. V roku 2022 tento konflikt prerástol do vojny, čím sa ukončil dlhotrvajúci mier v Európe. To všetko poukazuje na skutočnosť významnosti Krymu.

Autori kolektívnej monografie sa snažia poukázať na polostrov Krym od antiky až po anektovanie Ruskom. Kniha je výstupom z projektu, ktorý sa začal v Slovanskom ústave v roku 2015. Príspevky vznikali v priebehu rokov 2019 - 2021, teda ešte pred napadnutím Ukrajiny zo strany Ruskej federácie. Predkladaná kniha je prvým z dvoch plánovaných knižných výstupov. Na knihe sa podieľalo osem autorov a zaberá široké časové obdobie. V prvom príspevku Helena Ulbrechtová zhrnula kultúrno-historické náhľady na polostrov Krym. Samotný polostrov je z pohľadu kultúry mimoriadne pestrý. Cieľom autorky bolo poukázať na premenu Krymu z kultúrnej križovatky v antike, až po

kolóniu počas obdobia Osmanskej a neskôr Ruskej ríše. Autorka zdôrazňuje tranzitnú polohu polostrova medzi Európou a Áziou, prechádza od staroveku, vrcholného stredoveku, Krymského Chanátu, anexie počas vlády Kataríny Veľkej, až po anexiu Ruska v roku 2014.

Martina Čechová sa zasa zaujímala o mesto Chersonés v období raného stredoveku. Mesto bolo alternatívnou obchodnou cestou pre obchod s hodvábom. K týmto záverom prišla na základe archeologických a písomných prameňov. Jej kapitola potvrdzuje dôležitú tranzitnú polohu medzi Európou a Áziou. Príspevok Radomíra Vlčka sa posúva o niekoľko storočí k novším dejinám. Zaujíma sa o vzťah Krymu k ruskému impériu od roku 1783. Autor postupuje retrospektívne, začína teda obdobím po ruskej anexii a spätne hodnotí historické udalosti. Zachytáva tak momenty, ako expanzia Zlatej horody, darovanie polostrova Ukrajine v roku 1954, anexia v roku 1783. Poukázal na paralely medzi anexiou v roku 2014 a 1783. Autor taktiež obohatil kapitolu o strategický význam polostrova z pohľadu geografie pre Ruské impérium. Zároveň poukazuje na niektoré slabiny či chyby pri výskume nielen Krymu, ale aj priestoru Ruska. Hodnotí, že sa v prácach nezohľadňuje rôznorodý charakter tohto územia a neraz sa chápe homogénne. V kapitole taktiež spochybnil interpretácie obhajujúce prítomnosť Ruska na Kryme.

Štvrtý príspevok z pera Heleny Ulbrechtovej sa zaujíma o ruskú literatúru venujúcu sa Krymu, motívom a témam. Keďže ide o rozsiahlu štúdiu, text je členený do niekoľkých kapitol. Autorka sa venovala jednotlivým modelom, výkladu ich kontextu, ako aj ich významu vo vývoji ruskej literatúry. Miroslav Olšovský sa zasa venoval ostrovnému aspektu. Poukázal na rekreačný charakter polostrova, ako aj na násilie, ktoré je súčasťou dejín Krymu. Analyzoval modernú ruskú literatúru od Čechovova, Nakobovu Jar vo Fialte, Šmaljovova a iné. Autor naznačuje Ovodiovský motív spojený s vyhnanstvom. Okrem analýzy ruskej literatúry sa monografia zaujíma aj o vzťah ukrajinskej litera-

túry a Krymu. Radana Merzová pri analýze poézie ukrajinských modernistov naznačila niektoré z motívov. Helena Pazdiorová sa zasa zaujímalá o zobrazovanie Krymu v súčasnej ukrajinskej poézii. Táto problematika by mohla zaujímavým spôsobom prispieť do vedeckého bádania, napríklad porovnanie medzi ukrajinskými a ruskými obrazmi týkajúcimi sa Krymu.

Romana Štorková Maliti sa zaujímalá o obraz Krymu na základe prác dramatických a divadelných teoretikov. Pozoruhodný je príspevok Radomyra Mokryk, ktorý sa venoval porovnaniu ukrajinských a ruských spravodajských webov. Autor poukazuje na rozdielnosť prezentácie rozličných faktov či udalostí, ktoré každá zo strán prezentuje odlišným spôsobom. Autor hodnotí, že ruský priestor je založený na téze o integrálnej súčasťi Krymu v rámci Ruskej federácie, čo považuje za ideologicky zmanipulovanú interpretáciu. Ukrajinský prístup zasa vychádza z odvolávania sa na právne aspekty, ako je napríklad nedodržovanie medzinárodného práva. Kniha obsahuje okrem jednotlivých príspevkov aj Summary (aj v ruskom jazyku), Register osôb a medailóny autorov.

Samuel Červeňanský

PAPAJÍK, David. *Regionální dějiny. Metodologie - problémy - praxe*. Ružomberok : VERBUM - vydavateľstvo KU, 2022, 69 s. ISBN 978-80-561-0986-1.

Vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku - VERBUM vydalo v roku 2022 vysokoškolskú učebnicu z pera prof. PhDr. Davida Papajíka, PhD. s názvom *Regionální dějiny. Metodologie - problémy - praxe*. Papajíkova učebnica však, ako sám uvádza, nie je „založená“ len na „planej teórii“, ale vychádza aj z autorových viac než 20-ročných praktických skúseností z výučby regionálnych dejín a z prípravy 19 monografií miest, mestečiek a dedín. Problematike regionálnych dejín venoval David Papajík aj viacero odborných štúdií. Dlhodobo sa tiež venuje kritike úrovne prác k regionálnym dejinám. Ako už v úvode upozorňuje sám

autor, anotovaná práca je učebným textom, ktorý prináša sumarizáciu základných údajov. Jej cieľom teda nie je prinášať úplne nové vedecké poznatky a zistenia. Tomuto cieľu je, samozrejme, prispôsobený aj štýl písania práce a použitá terminológia.

David Papajík rozdelil 69 strán textu do štyroch kapitol rôzneho rozsahu. V prvej z nich, ktorá nesie názov *Základní pojmy a metodologické postupy* (s. 6 - 18), sa zamerá na objasnenie „základných pojmov“, ako „región“ a „regionálne dejiny“, oboznámenie čitateľov so stručným prehľadom diskusií o význame regionálnych dejín či hľadanie odpovedí na otázky typu: Aký podrobný by mal byť vzniknutý text? Aký veľký autorský kolektív by sa mal podieľať na písaní regionálnych diel? či Ako zapojiť „celoštátne dejiny“ do tých regionálnych? V ďalšej časti textu autor čitateľov vystríha pred písaním „tematických kapitol“ a písaním prác bez poznámkového aparátu. Pri štúdiu regionálnych dejín treba, podľa Davida Papajíka, ísť viac k prameňom a stále zvyšovať odborné nároky na tento typ práce, nakoľko regionálne dejiny majú veľké množstvo čitateľov. V závere kapitoly popisuje tri základné typy prác venujúcich sa regionálnym dejinám: 1. výskum uskutočňovaný kvalifikovanými odborníkmi, 2. výskum realizovaný vlastivednými nadšencami, amatérmi, kronikármi alebo učiteľmi dejepisu a 3. výskum realizovaný spoločným tímom historikov a amatérov.

V druhej kapitole, ktorá nesie názov *Nedostatky regionálního bádání* (s. 19 - 25), sa autor venuje problému nízkej kvality či priamo nekvality bádania o regionálnych dejinách. Všimá si pritom problémy, ako popisnosť týchto prác, hromadenie údajov bez akýchkoľvek vnútorných väzieb a súvislostí, neschopnosť vlastivedných nadšencov dopátrať sa k príslušným prameňom, uvádzanie prvých písomných zmienok o nejakej lokalite, ako dátumu jej založenia a opakovanie omylov staršej literatúry. Následne sa David Papajík venuje i otázke času, ktorý je potrebný na napísanie kvalitnej regionálnej monografie, „základným remeselným chybám“, ktorých sa pri ich príprave dopúš-

fajú vlastivední nadšenci, ako aj problému nie príliš kvalitného literárneho spracovania prác k regionálnym dejinám. V závere kapitoly sa autor zamýšľa nad otázkou: Ako bojovať proti nekvalitným publikáciám?

Tretia kapitola, pomenovaná jednoducho ako *Praxe* (s. 26 – 51), čitateľom približuje, kto by mal takéto práce pripravovať a aké úskalia ho pri tom môžu postretnúť. David Papajík však v nej píše aj tom, kto býva iniciátorom vzniku prác k regionálnym dejinám, či to, ako prebieha komunikácia s obcou či miestnou samosprávou. V ďalšej časti kapitoly popisuje základné etapy „*přípravy práce*“: stanovenie cieľa práce, polozenie si bádateľských otázok, vymedzenie témy, vyhľadávanie, zhromaždenie a štúdium dostupnej literatúry a prameňov, ako i vlastné spísanie práce, kde autor čitateľom osvetľuje chronologické pasáže knihy a tematické kapitoly, problém cenzúry a cenzúrnych zásahov v regionálnych prácach, poznámkový aparát práce, ale aj textové a obrazové prílohy či zoznam použitých prameňov a literatúry. Kapitola končí opisom priebehu recenzného konania, konzultovaním textu s predstaviteľmi miestnej samosprávy, až po jednanie s vydavateľstvom, respektíve s tlačiarňou.

Regionální dějiny a školní výuka (s. 52 – 61) je názov poslednej, štvrtej kapitoly, v ktorej sa David Papajík zamerával na problematiku výučby regionálnych dejín na vysokých, stredných a základných školách. V úvode kapitoly vysvetľuje význam exkurzií a historických krúžkov pri poznávaní regionálnych dejín. Zvyšok kapitoly je venovaný problémom učiteľov pri vyučovaní regionálnych dejín. Autor sa tu snažil nájsť odpoveď na otázku, ako zakomponovať regionálne dejiny do vzdelávacieho procesu na školách? Približuje, aký význam zohráva osoba učiteľa pri úspešnej aplikácii regionálnych dejín do výuky dejepisu, jeho prípravu na hodiny zamerané na regionálne dejiny i metódy jeho práce na vyučovacej hodine. V závere kapitoly sa autor venuje inštitúciám, s ktorými by mala škola spolupracovať pri zaraďovaní hodín regionálnych dejín do výučby.

Súčasťou každej kapitoly sú aj tri kontrolné otázky a tri úlohy, ktorých plnením si

čitateľ môže ešte viac prehĺbiť svoje znalosti z danej problematiky. K učebnici je pripojený aj pomerne rozsiahly zoznam literatúry, ktorý má podľa Davida Papajíka slúžiť ako istý „*zdroj inšpirácie*“ pre čitateľov, ktorí by si chceli niektoré informácie či témy, ktoré v učebnici neboli dostatočne rozobrané, nastudovať podrobnejšie. Ako v závere uvádza samotný autor, učebné texty bolo iste možné obohatiť aj o ďalšie, najmä teoretické pasáže, ale to nebolo jeho zámerom. Čitateľom sa totiž v práci snažil podať len „*základný prehľad témy*“ a dôraz kladol skôr na praktickú stránku „*realizácie prípravy diel o regionálnych dejinách*“. A hoci sú Papajíkovy učebné texty určené najmä študentom vysokých škôl (predovšetkým poslucháčom histórie, archívnic-tva, kultúrnych dejín a im príbuzných vedných odborov), iste nájdu široké využitie aj medzi učiteľmi stredných a základných škôl. Publikácia *Regionální dějiny. Metodologie – problémy – praxe* však istotne poteší i každého iného záujemcu o regionálne dejiny – tak „*profesionála*“, ako aj „*laika*“.

Lukáš Tkáč

JANOTA, Igor. *Bratislavské rarity*. Bratislava : Marenčin PT, 2023, 157 s. ISBN 978-80-569-0506-7.

Bratislavské vydavateľstvo Marenčin PT vydalo v roku 2023 v poradí už tretie vydanie práce známeho popularizátora dejín nášho hlavného mesta Igora Janotu s názvom *Bratislavské rarity*. A hoci Igor Janota nebol „*profesionálnym historikom*“, poznávaniu a popularizácii dejín Bratislavy zasvätil celý život. Bol mimoriadne plodným autorom, ktorý má „*na konte*“ viac než 3 000 článkov, ako i viacero knižných publikácií. Okrem toho zozbieral okolo 150 povestí starej Bratislavy. Niekoľko článkov venoval Igor Janota aj rozličným atraktivitám, raritám a unikátom hlavného mesta, z ktorých v roku 2006 Ján Čomaj zostavil knižnú publikáciu, ktorú pomenoval *Bratislavské rarity*. V roku 2017 bola práca pre veľký záujem čitateľov vydaná druhýkrát a roku 2023 sa dočkala už svojej tretej reedície.

Text publikácie je rozdelený do 36 kra-
tučkových kapitol, v ktorých Igor Janota čita-
teľom svojím jedinečným a neopakovateľ-
ným štýlom približuje pamiatky z rímskeho
tábora Gerulata (s. 6 - 8), „tajomstvá“ ko-
runy umiestnenej na veži Dómu sv. Mi-
chala (s. 9 - 12), objav unikátnych tapisérií
v komíne Primaciálneho paláca (s. 12 - 18),
históriu orchestra Turmmusik a jeho sláv-
ne vežové koncerty (s. 20 - 24), najznámej-
šie a najvychytenejšie bratislavské hostince
a hotely (s. 25 - 31), dopravu a dopravné
značky na Dunaji (s. 32 - 36), zdroje pitnej
vody v Bratislave (s. 38 - 40), dejiny verej-
ného osvetlenia hlavného mesta (s. 42 - 46),
umelecké skvosty, ktoré sú ukryté v dvoroch
bratislavských domov a verejných budov (s.
49 - 52), upozorňuje aj na dva európske uni-
káty - dom s najužším priečelím v Európe
a najmenší šľachtický palác v Európe (s. 56
- 58), opisuje históriu bratislavských mostov
cez Dunaj (s. 58 - 73), dejiny požiarnej ochra-
ny hlavného mesta (s. 73 - 78), zemetrasenia,
ktoré ho v minulosti zasiahli (s. 78 - 80), ale
i pohnuté osudy tzv. Bieleho a Červeného
kríža (s. 80 - 85), napojenie Bratislavy na
železničnú sieť (s. 86 - 90), vodné toky, kto-
ré pôvodne pretekali cez bratislavské Staré
mesto (s. 94), osudy bratislavských mlynov
a mlynárov (s. 94 - 99), smutný osud Rozlúč-
kovej kaplnky (s. 101 - 102), anjelov na prie-
čeliach budov v Starom meste (s. 104 - 107),
slávnostný Eisweg - t. j. prechod cez zamr-
znutý Dunaj (s. 110 - 112), históriu Zeleného
domu (s. 113 - 114), trestanie nepoctivých
pekárov (s. 115), morové epidémie, ktoré
v minulosti zasiahli Bratislavu (s. 116 - 118),
život tunajších majstrov katov (s. 119 - 121),
upálenie prvej bratislavskej bosorky (s. 121 -
122), bratislavskú kletku hanby (s. 122 - 123),
prelety prvých balónov a vzducholodí nad
Bratislavou (s. 124 - 126), osudy prvej verej-
nej záložne, ktorá vznikla v Bratislave (s. 128
- 130), príbeh španielskej kráľovskej koruny,
ktorá sa dostala do jednej z tunajších zálož-
ní (s. 130 - 134), históriu prvej bratislavskej
podzemnej garáže (s. 134), legendárne kúpa-
liská nášho hlavného mesta (s. 136), hodiny
na Michalskej bráne a to, prečo im chýbajú
ručičky na strane od bývalého židovského

geta (s. 138 - 140), mierové zmluvy a príme-
ria uzatvorené v Bratislave (140-142), unikát-
ne elektrické spojenie medzi Bratislavou
a Viedňou (s. 142 - 146), zaujímavá história
Horského parku (s. 147 - 152) či to, ako naše
hlavné mesto dostalo svoje pomenovanie
(s. 152 - 155). Súčasťou práce je aj bohatá
a veľmi starostlivo vyberaná obrazová prílo-
ha, ktorá vhodným spôsobom dopĺňa a roz-
širuje informácie obsiahnuté v texte.

Ako vidieť, naše hlavné mesto je mi-
moriadne bohaté na „*atraktívne kuriozity
a kuriózne atraktivity*“. Tieto „*nezvyčajnosti
rozličného dáta a druhu*“, ako ich výstižne
nazval Ján Čomaj, prirodzene nemohli unik-
núť ani pozornosti Igora Janotu - nadšeného
„amatérskeho historika“, ktorý poznávaniu
a popularizácii dejín svojho rodného mesta
zaspätik celý život. Janotove po-
znatky o bratislavských raritách, však boli
až do roku 2006 „roztratené“ po rôznych
novinách a časopisoch. V uvedenom roku
sa však Ján Čomaj podujal zostaviť z Jano-
tových článkov, ktoré vychádzali v týždenní-
ku Sloboda, samostatnú knižnú publikáciu
Bratislavské rarity. O tom, že to bolo ne-
sporne správne rozhodnutie, svedčí aj fakt,
že sa táto útlá 157-stranová knižka dočkala
v priebehu predchádzajúcich 17 rokov ďal-
ších dvoch reedícií. Žiaľ, týchto dvoch mlad-
ších vydaní sa už Igor Janota nedožil, zomrel
23. decembra 2008. Zanechal nám po sebe
rad výnimočných diel, ktoré sa dodnes tešia
veľkej popularite širokej čitateľskej verejnosti.
Medzi takéto diela sa dozaista právom radí
aj nami anotovaná práca *Bratislavské rarity*.

Lukáš Tkáč

Stredovek/Middle ages

GAHÉR, Daniel - GAHÉROVÁ, Hele-
na. *V znamení hviezd. Grófi zo Svätého
Jura a Pezinka*. Pezinok : Mestské múze-
um v Pezinku, 2021, 351 s. ISBN 978-80-
969179-9-0.

V roku 2021 vyšla publikácia mapujúca deji-
ny grófskeho rodu zo Svätého Jura a Pezinka,

jej autormi sú Daniel Gahér a Helena Gahérová. Daniel Gahér vyštudoval históriu na Univerzite Komenského v Bratislave, neskôr pracoval v Slovenskom filmovom ústave a od roku 2015 pôsobí v Archíve Pamiatkového úradu SR. Dejinám rodu grófov zo Svätého Jura a Pezinka sa venoval už v čase štúdia, pričom s touto témou obhájil magisterskú i dizertačnú prácu. Problematiku však rozvíjal aj naďalej, čoho najvýraznejším príkladom bola výstava s rovnakým názvom, aký nesie predkladaná publikácia, ktorá bola prezentovaná v mestskom múzeu v Pezinku v roku 2019. Daniel Gahér je autorom väčšiny textov novej publikácie, s výnimkou poslednej kapitoly, ktorú vypracovala Helena Gahérová z Mestského múzea v Pezinku.

Publikácia je rozčlenená na 11 kapitol. Prvých päť kapitol môžeme označiť za nosnú časť knihy, keďže práve tu sú zmapované dejiny rodu od najstarších čias až do vymretia rodu v roku 1543. Prvá kapitola zaznamenáva obdobie do konca 13. storočia a objasňuje formovanie rodu zo Svätého Jura a Pezinka ako jednej z vetiev staršieho rodu Poznanovcov. V tejto kapitole sa spomína taktiež vznik hradov Svätý Jur (dnes známy ako Biely Kameň) a Pezinok, od ktorých bol odvodený rodový predikát. Druhá kapitola zaznamenáva dejiny rodu za vlády Anjouovcov, tretia dejiny rodu za vlády Žigmunda Luxemburského.

Témou štvrtej kapitoly je osoba Juraja III. z Pezinka (1438 – 1458), s ktorým sa spája výrazný rozmach rodu. Juraj III počas svojho života dosiahol tituly kráľovského pohárnika, pohárnika kráľovnej, kastelána hradu Visehrad, no získal aj rozsiahle majetky, okrem iného Plavecký hrad s jeho panstvom. Je však nutné poznamenať, že obdobie rodového rozmachu bolo zároveň zložitou dobou dvojitých a neskoršieho súperenia medzi niekdajšími podporovateľmi obidvoch panovníkov. Majetky grófov zo Svätého Jura a Pezinka boli často terčom útokov a sporov, čo možno podložiť príkladom pustošenia mestečka Pezinok a vypálenia hradu Pajštún v roku 1442.

Vrchol moci skúmaného grófskeho rodu sa spája s druhou polovicou 15. storočia, o čom pojednáva piata kapitola. Gróf Žigmund zo svätajurskej vetvy získal v roku

1460 hrad Devín a gróf Ján bol vymenovaný za sedmohradského vojvodu. Skúmané obdobie kapitoly sa končí v prvej polovici 16. storočia, kedy došlo k vymretiu rodu.

Šiesta a siedma kapitola predstavujú dejiny hradov a mestečiek, od ktorých mal grófsky rod svoje predikáty. Šiesta kapitola pojednáva o dejinách Svätajurského hradu (autor prakticky v celej knihe používa výraz „Svätajurský hrad“ namiesto v súčasnosti oveľa rozšírenejšieho pomenovania „Biely Kameň“) a mestečka Svätý Jur v neskorom stredoveku, siedma kapitola predstavuje históriu hradu Pezinok a mestečka Pezinok rovnako v neskorom stredoveku.

Ôsma kapitola mapuje kontakty grófov s ich susedmi a úlohy ich familiárov pri správe panstiev. Autor v nej postupne sleduje vzťahy s Bratislavskou kapitulou, vzťahy s mestom Bratislava, vzťahy s pápmi z Veľkej Lúče, vzťahy s pápmi z Rozhanoviec a napokon aj činnosť grófskych familiárov.

V deviatej kapitole je načrtnutý vývoj rodového erb. Nosnými prameňmi tejto kapitoly boli dochované vyobrazenia erbu na pečatiach, listinách a v sakrálnych stavbách. Desiata kapitola je o vinohradníctve na majetkoch grófskeho rodu.

Posledná, jedenásta kapitola, nesúca názov „Čo nezničilo ani päť storočí“, postupne približuje dochované pamiatky na grófsky rod a pôsobenie ich príslušníkov. Autorka Helena Gahérová tu postupne opisuje svetiskú architektúru, sakrálnu architektúru, kostrové ostatky grófov a železné militárie. Najväčší rozsah textu sa vzťahuje k sakrálnym pamiatkam, kde sú postupne charakterizované farský kostol vo Svätom Jure, tzv. pustý kostolík pri ceste medzi Svätým Jutom a Bratislavou, farský kostol v Pezinku, farský kostol v Grinave, filiálny kostol v Limbachu, farský kostol vo Štvrtku na Ostrove, kostol v Častej, rybársky kostol v Ruste, kostol v Marianke, kláštorňý kostol v P llau a napokon Dóm sv. Martina v Bratislave.

Záver textovej časti je preložený do anglického a nemeckého jazyka. Prílohami publikácie sú itineráre grófov, antropologická analýza ostatkov pripisovaných príslušníkom grófskeho rodu, menný register,

zoznam prameňov a literatúry, zoznam skratiek a charakteristika obidvoch autorov.

Celkový dojem z publikácie je veľmi pozitívny. Predovšetkým musíme oceniť vznik prvej ucelenej monografie o skúmanom rode. Publikácia má taktiež prehľadnú štruktúru, je bohato ilustrovaná a kvalitne graficky spracovaná. Knihu určite odporúčame záujemcom o stredoveké dejiny i regionálnu históriu juhozápadného Slovenska.

Tomáš Pastucha

Novovek / Modern times

EKIRCH, Artthur Roger. *Na sklonku dňa*. Budmerice : RAK, 2023, 376 s. ISBN 978-80-85501-92-6.

Vydavateľstvo Rak v roku 2023 v edícii Minora vydalo knihu amerického historika Arhura Rogera Ekircha, ktorý pôsobí na Virgínia Polytechnic Institute and State University v USA. Kniha v USA vyšla prvýkrát v roku 2005. Ekirch v nej píše o všetkom, čo súvisí s nocou v 16. až 19. storočí. Publikácia sa zaoberá dejinami noci pred začiatkom priemyselnej revolúcie v západnej spoločnosti. Zameriava sa predovšetkým na západnú Európu od Škandinávie po Stredomorie. Najviac sa venuje Britským ostrovom, ale obsahuje informácie z raného obdobia Ameriky a východnej Európy. Kniha sa venuje pomerne širokému časovému rozmedziu od konca obdobia stredoveku do začiatku 19. storočia, zameriava sa najmä na obdobie od roku 1500 do 1750. Publikácia sa odvoláva na kontrasty so stredovekom a starovekom. Autor skúma ľudské správanie po západe slnka, zvyky, rituály, skutočné a nadprirodzené nástrahy spojené s nočným obdobím.

Kniha pozostáva z predslovu a dvanástich kapitol, ktoré sú následne rozdelené do štyroch častí. Na konci sa nachádza doslov a poďakovanie. Prvá časť knihy má názov *V tieni smrti*. Je zameraná na nástrahy noci a strach z tmy spájaný so smrťou, sú do nej zaradené prvé dve kapitoly knihy. Prvá kapitola má názov *Hrôzy noci : medzi nebom a zemou*.

V úvodnej kapitole sa noc pripodobňuje pekle a príťahuje démonov, diablov a ďalšie nadprirodzené bytosti. Spomína aj strach z astronomických javov a to, že v noci sa stierali spoločenské rozdiely. V celej knihe je na začiatku kapitoly dobový citát súvisiaci s nasledujúcim textom. Druhá kapitola má názov *Smrteľné nebezpečenstvá : lúpeže, násilie a oheň*. V tejto kapitole sa spomínajú nehody spojené s nadmerným pitím alkoholu v noci, ako aj nebezpečenstvo spojené s nočnou kriminalitou. Spomínaná kapitola sa skladá zo štyroch podkapitol a uzatvára prvú časť knihy.

V poradí druhá časť knihy má názov *Prírodné zákony*. Skladá sa z troch samostatných kapitol. Tretia kapitola nesie názov *Krehkosť mocných : cirkev a štát*. V nej sa autor zameriava na prípravu na noc – zatváranie a stráženie hradiel, zavedenie večierky v mestách, nočných strážnikov, svietenie v mestách a symboliku svetla v kresťanstve. Štvrtá kapitola nesie názov *Môj dom, môj hrad : domáce pevnosti*. Spomínaná kapitola poukazuje na dom ako na miesto nočného odpočinku. Následne opisuje obranu domov, ich zatváranie a zabarikádovanie obydľí, ako aj na svietenie v domoch v minulosti. Nasledujúca kapitola má názov *Priezračná tma : potulky nocou*. Autor v tejto kapitole opisuje, ako si vedel človek v minulosti na tmu privyknuť. Ďalej sa dozvedáme o tom, že napriek hrozbám, ktoré noc ponúkla, množstvo ľudí opúšťalo bezpečie domova, či už za prácou, zábavou alebo za prehreškami voči poriadku.

Tretia časť publikácie je nazvaná *V ríši noci* a jej súčasťou sú štyri samostatné kapitoly. *Nočné dielne : práca* je názov v poradí šiestej kapitoly. Autor pripomína, že napriek tomu, že nočná práca bola spočiatku obmedzená, ba aj zakázaná, množstvo ľudí si na svoje živobytie muselo privyrábať aj v noci. Nočná práca sa netýkala len sluhov a remeselníkov, ale aj niektorých prác v poľnohospodárstve, ktoré sa vykonávali v noci. Siedma kapitola nesie názov *Noc – dobrodinka : stretávanie, sex a samota*. Prináša pohľad na noc ako na čas relaxácie a osobných radovánok. Autor píše o návštevách krčiem počas noci a aj o nadväzovaní romantických vzťahov. Názov

v poradí už ôsmej kapitoly je *Rytierske noci : kniežatá a šľachtici*. Táto kapitola je sondou do života šľachty počas noci - banketov, hodov, slávnostných večerí, ale aj nočných výtržností mladých šľachticov. Posledná kapitola tretej časti knihy má názov *Páni noci : plebejci*. Autor píše o tom, že noc je spoločenský prevrat, zo svojich úkrytov vychádzali dlžníci, chorí a politicky prenasledovaní. Plebejci sa schádzali v krčmách, tavernách, pili alkohol a hrávali hazardné hry. Noc otvárala dvere mágií, kriminalite a pyliactvu.

Názov štvrtej časti knihy je *Život v súkromí*. V poradí desiatu kapitola v knihe má názov *Obrady zo spálne : Rituály*. Táto kapitola informuje o tom, kedy sa v minulosti chodilo spať, aká bola vhodná dĺžka spánku a aké boli rituály spojené so spánkom. Nasleduje jedenásta kapitola s názvom *Rozlúštenie hádanky : rušivé vplyvy*. V tejto časti knihy sa píše o tom, že ľudia v minulosti o spánok oberali choroby, depresie, ako aj dotieravý hmyz. Posledná kapitola v knihe má názov *Spánok, o ktorom sme prišli : nočné rytmy a ďalšie odhalenia*. Autor opisuje dve základné fázy spánku predindustriálneho človeka, ktoré upadli do zabudnutia.

Doslov knihy nesie názov *Keď kohút zakikriča*. V tejto časti knihy píše autor o nástupe osvietenstva a zmene vnímania tmy a noci v 18. a 19. storočí. Nasleduje podakovanie a doslov Tomáša Borovského *Noc, nebudeš se báti*. Doslov je písaný v českom jazyku a prináša nám diskurz do vnímania noci v stredoveku. Knihu dopĺňa množstvo dobových obrázkov, ktoré nám približujú vnímanie noci a nočných aktivít, ako ich znázorňovali doboví umelci.

Na konci knihy sa nachádza QR kód, po načítaní ktorého sa čitateľovi zobrazí zoznam skratiek a poznámkový aparát, ktorý nebol z finančných dôvodov do knihy zaradený. Publikácia *Na sklonku dňa* je výnimočná kniha, ktorá prináša zaujímavý pohľad do dejín každodennosti v 16. až 19. storočí a vnímania noci a nočného života v minulosti. Je pozoruhodným exkurzom do života v minulosti po západe slnka, ktorý môže zaujať odbornú aj laickú verejnosť.

Štefan Dvorský

20. storočie / 20th Century

GARAY, Dušan. *Španielska odysea Jozefa Doma Arvaya*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2022, 152 s. ISBN 978-80-8202-199-1.

Téma španielskej občianskej vojny a dobrovoľníkov, ktorí bojovali na strane republikánov, je na Slovensku veľmi málo preskúmaná, venuje sa jej málo autorov v porovnaní so zahraničím, kde sa teší pomerne veľkej obľube. V roku 2022 vyšla vo Vydavateľstve Spolku slovenských spisovateľov zaujímavá kniha, ktorá sa venuje životnému príbehu jedného zo slovenských dobrovoľníkov, Jozefa Doma Arvaya, rodáka z Detvy. Knihu napísal slovenský spisovateľ Dušan Garay a dal jej názov *Španielska odysea Jozefa Doma Arvaya, s podtitulom príbeh zo španielskej občianskej vojny*. Autor sa v knihe na základe osobných poznámok Jozefa Doma Arvaya a spomienok jeho rodinných príslušníkov snaží zrekonštruovať jeho zaujímavý osud počas španielskej občianskej vojny a v období po zániku druhej španielskej republiky, následnom nastolení dlhoročnej diktatúry generála Francisca Franca.

Kniha je rozdelená do dvoch častí. Prvá časť má názov *Obrana republiky*. Je radená chronologicky, začína júlom roku 1936, keď v Španielsku vypukla krvavá občianska vojna. Životný príbeh Jozefa Doma Arvaya čitateľa privádza do letoviska Cercedilla, kde sa Jozef Dom zapojil do obrany republiky a vstúpil do slávneho Piateho pluku. Ďalej možno sledovať jeho osud v Tablade, Fuenfriu, Las Navas, až po jeho zranenie v San Rafele. Jozef Dom sa dostal do vojenskej nemocnice v El Escorial. Po uzdravení sa vrátil k svojej jednotke a zapojil sa do krvavých bojov v okolí Guadarramy. Dozvedáme sa o ťažkých bojoch o hlavné mesto Madrid na obrannej línii Zaragoza - Guadalajara. Autor približuje udalosti z najtvrdších bojov španielskej občianskej vojny odohrávajúcich sa v roku 1937 pri Brunete a Terueli. V nasledujúcom roku 1938 autor približuje bojové

stretnutia pri Villavieja, kde je Jozef Dom Arvaya opäť zranený, jeho hospitalizáciu v hlavnom meste a boje na rieke Ebro. Záver prvej kapitoly ukazuje situáciu v Madride po páde Barcelony a koniec krvavej občianskej vojny na jar roku 1939.

Druhá kapitola s názvom *Väzenie* začína 1. aprílom 1939 v Madride. Jozef Dom bol zatknutý a následne predvedený na prefektúru a do väznice General Porlier. Autor v knihe opisuje vypočúvania, krutosť, svojvôľu a cynizmus Francových vyšetrovacích orgánov a následných poprav zajatcov. Zameriava sa na neludzské podmienky vo väzení a nasledujúce vypočúvania. Na jeseň v roku 1939 bol Jozef Dom Arvaya prepustený z väzenia, ale onedlho opäť zatknutý a prevezený do mučiarne Pontejos. Autor podľa Jozefových spomienok opisuje súd, kde bol Jozef Dom Arvaya odsúdený na trest smrti. Kniha pokračuje Jozefovým internovaním vo väznici Comendadoras, Porlier, Alcalá de Henares a Pamplone, v pracovnom tábore v Guadarrame a väznením v Alcalá de Henares a Porlier. Ďalej opisuje Jozefove prepustenie v novembri 1943 a jeho nasledujúce roky života v Madride po tom, ako bol na neho vydaný zatykač na začiatku roku 1945. Kniha približuje Jozefov odchod a život v ilegale, jeho snahu o odpustenie zvyšku trestu. Následne sa dozvedáme o ďalšom zatknutí Jozefa Doma Arvaya a jeho väznení vo väznici Carabanchel, neskôr o jeho úteku do Francúzska v roku 1951. Koniec knihy približuje Jozefovu cestu do Československa a jeho návrat do rodnej Detvy.

V závere knihy je poďakovanie a zoznam použitej literatúry a zdrojov. V celej publikácii sa nachádza množstvo obrazového a fotografického materiálu, ktorý autor knihy získal z rodinného archívu Jozefa Doma. Obsahuje aj fotokópie dobových dokumentov z archívu Ministerstva obrany Španielskeho kráľovstva. Kniha zaujímavo približuje život Jozefa Doma Arvaya v Španielsku a prináša pozoruhodný pohľad na španielsku občiansku vojnu očami jej priameho účastníka, zasadenú do širších historických súvislostí spojených s občianskou vojnou v Španielsku a následnou diktatúrou generála Francisca

Franca. Prináša pohľad na perzekúcie španielskeho diktátora krátko po skončení krvavej občianskej vojny voči jeho odporcom a protivníkom. Kniha môže byť zaujímavá pre odbornú a laickú verejnosť, nakoľko sa tejto téme, na rozdiel od zahraničia, u nás nevenuje náležitá pozornosť.

Štefan Dvorský

VLČEK, Radomír: *Impérium - stát - společnost. Proměny Ruska v 18. století*. Praha : Historický ústav Akademie věd ČR, 2021, 700 strán. ISBN 978-80-7286-368-6.

Azda by málokto z radov odbornej verejnosti nesúhlasil s konštatovaním, že v historiografii stredoeurópskych krajín sa tešili a naďalej tešia dejiny Ruska (vrátane dejín Sovietskeho Zväzu) veľkej popularite. V každom zo štátov strednej Európy vzniklo najmä v období posledných troch-štyroch desaťročí množstvo odborných aj popularizačných prác, v ktorých sa ich autori zaoberali rôznymi aspektmi dejinného vývoja území a etník, ktoré žili (a žijú) na teritóriu súčasného Ruska. Veľkú časť z nich tvoria práce, v ktorých je analyzovaná zahraničná politika Sovietskeho Zväzu vo vzťahu k svojim stredoeurópskym satelitom. Značný bádateľský záujem je daný tým, že Rusko najneskôr od 17. storočia ovplyvňovalo historický vývoj svojich západných a južných susedov, či už to bolo Poľsko-litovské kráľovstvo, Švédsko alebo Osmanská ríša. Významnú úlohu v politickom smerovaní a kultúrno-ideových otázkach krajín strednej Európy hralo Rusko aj v 19. storočí, nehovoriac už o storočí nasledujúcom. Tento postupne sa zintenzívňujúci kontakt s územím Ruska mal pre viacerých jeho susedov skôr negatívny dôsledok. Napriek tomu - alebo možno práve preto - sú dejiny Ruska v tejto geografickej oblasti také populárne.

Aj slovenská a česká historiografia venovala ruským dejinám, najmä tým novovekým, značnú pozornosť. Na historických ústavoch akadémií vied sa vytvorili samostatné oddelenia pre výskum ruských dejín,

na početných univerzitných pracoviskách pôsobili historici, ktorí sa špecializovali na rôzne dejinné obdobia Ruska. Najmä v Čechách má historické bádanie ruských dejín vyše storočnú tradíciu. Dlhodobu sa ruskej histórii venujú odborníci pôsobiaci na Slovanskom ústave Akadémie vied Českej republiky (založený v roku 1922, aktívna činnosť od roku 1928). Jedným z jeho popredných historikov, ktorý sa dlhodobu venuje najmä starším dejinám Ruska, konkrétne dejinám 18. a 19. storočia, je docent Radomír Vlček, ktorý v rokoch 2000 až 2018 pedagogicky pôsobil aj na Pedagogickej a následne na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne. Hoci už prekročil 70-tku, naďalej sa venuje historickému bádaniu – spomeňme napríklad jeho autorský prídiel na kolektívnej publikácii o dejinách Krymského polostrova (*Poloostrov Krym : od križovatky kultúr k ruské kolónii*, ed. Helena Ulbrechtová a Radomír Vlček. Praha : Slovanský ústav AV ČR, 2022). Docent Vlček je autorom početných vedeckých štúdií a niekoľkých tematicky užšie zameraných monografií (napríklad k téme ruského panslavizmu). Bol tiež spolueditorom viacerých zborníkov. V roku 2021 vydal svoje najrozsiahléjšie dielo, pojednávajúce o dejinných fenoménoch ruského impéria v priebehu 18. storočia, ktoré je objektom tejto anotácie.

Na úvod si dovoľíme konštatovať, že v obšiahlom texte s rozsahom okolo 600 strán (nerátajúc zoznamy prameňov, odbornej literatúry a indexy) autor čitateľovi ponúka syntetizujúci a zároveň analyzujúci pohľad na geopolitický, civilizačný, sociálny a kultúrno-ideový vývoj Ruska v priebehu 18. storočia, teda od čias vlády Petra I. (1682/1689 – 1725) po koniec vlády cára Pavla I. (1796 – 1801). Samozrejme, autor približuje aj historické príčiny a súvislosti sledovaných javov v období niekoľkých desaťročí pred Petrovou vládou a zároveň naznačuje aj smerovanie Ruska v prvých rokoch vlády Alexandra I. začiatkom 19. storočia. V jadre práce, na rozsahu presahujúcom 500 strán, sa však zameriava na vnútro- a zahraničnopolitické otázky, na sociálne a kultúrne javy a problémy, ako aj na hodnotové, ideové či ideolo-

gické problémy a témy, ktoré sú charakteristické pre obdobie ruských dejín 18. storočia. Toto obdobie autor hodnotí ako prelomové, pretože reformnými aktivitami dvoch najvýznamnejších panovníkov – Petra I. a Kataríny II., sa Rusko premenilo z civilizačne zaostalej a nesúrodnej monarchie na európsku veľmoc s prísne centralizovanou vládou cárov a cároviem, vládnucich na základe absolutizmu (rusky *samoderžavie*). Hlavnou témou, ktorú autor analyzuje v širšom geopolitickom rámci, je modernizácia Ruska reformnou činnosťou vybraných panovníkov. Interpretácia procesu modernizácie či westernizácie Ruska sa vinie ako červená niť všetkými ôsmimi kapitolami, v ktorých je viac-menej chronologicky opísaný historický vývoj ruského štátu, ktorý sa v danom období premenil zo zaostalej a vnútorne nepevnej monarchie do podoby impéria, ktoré rozširovalo svoje hranice na úkor susedov a začiatkom 19. storočia sa vyšvihlo medzi päť najväčších európskych mocností. Text však v žiadnom prípade nie je suchopárne faktografický, práve naopak, autorovi sa darí predstavovať a vysvetľovať sledované udalosti, osobnosti a javy zrozumiteľne a jeho výklad má až formu čitateľsky atraktívneho a zároveň odborne písaného naratív. Jednotlivé udalosti a charakteristiky politického, sociálneho a kultúrno-civilizačného vývoja dáva autor do vzájomných – niekedy nečakaných a prekvapujúcich – súvislostí, vysvetľuje genézu vybraných javov a naznačuje neskorší vývoj týchto fenoménov. Na podporu svojich konštatácií uvádza početné argumenty alebo sa opiera o tvrdenia dobových autorov, alebo výsledky výskumu iných historikov, ktoré docent Vlček čerpá z početnej odbornej literatúry. Autorovým cieľom, ktorý je definovaný v širšom koncipovanom úvode, je identifikovať a vysvetliť vo vývoji Ruska v priebehu 18. storočia isté vývojové trendy, dotýkajúce sa charakteru vlády panovníkov, postavenia vyšších a nižších sociálnych vrstiev, odhaliť ich vzájomné sociálne vzťahy, ako aj vzájomný pomer medzi vládnucou mocou a jej podriadenými stavmi. Pri interpretácii týchto javov sa autor vlastne dostáva k opisu a definovaniu rus-

kej mentality a identity. Rovnako dôležitým rozmerom autorovho skúmania je problém kontinuity niektorých sledovaných javov v nasledujúcich obdobiach, konkrétne hlbšia analýza prežívania starších vládnych, náboženských a spoločenských tradícií a zvykov, interpretácia symboliky moci a stereotypov, a to najmä v oblasti postavenia a povinností panovníka, úloh štátu a byrokratického aparátu, hodnoty života bežného človeka.

Radomír Vlček pri interpretácii sledovaných tém a problémov vychádzal z obdivuhodného množstva publikovaných prameňov a diel sekundárnej odbornej literatúry (záverečný bibliografický zoznam dosahuje 27 strán!). Väčšina z nich je, samozrejme, ruskej proveniencie, ale v zozname použitých informačných zdrojov nechýbajú ani zásadné nemecké a anglické publikácie. V početných zmienkach, príkladoch a citátoch v texte jednotlivých kapitol autor preukazuje širokú znalosť prameňov rôzneho charakteru a obsahu. Pri analýze geopolitických tém a otázok sa odvoláva na pramene vládnej, právnej a úradnej povahy, pri interpretácii javov sociálno-kultúrnych a ideových zase používa desiatky príkladov z publikovaných odborných i beletristických diel, ako aj z prameňov súkromnej povahy (pamäti, denníky, korešpondencia, cestopisy). V rovine analýzy kultúry a myslenia 18. storočia sa autor odvoláva aj na obsah početných dobových diel z oblasti filozofie, vedeckých odborov, vzdelávania, odkazuje dokonca aj na diela beletrie.

Kniha, ktorá má úctyhodný rozsah, je rozdelená do ôsmich kapitol. Prvá je vlastne širším úvodom, v ktorom autor bližšie predstavuje ciele svojej práce a prehľad bádania ruských dejín 18. storočia, s užším zameraním sa na českú historiografiu. Ďalších sedem kapitol knihy je viac-menej chronologických, autor interpretačne popisuje dejinný vývoj vo vybraných sledovaných témach a problémoch. V druhej kapitole s názvom *Od moskevskeho štátu k sanktpeterburskému impériu* je autorom priblížený vývoj a podoba vlády ruských cárov a cároviem v období od 16. do 18. storočia (vrátane). Pozornosť je venovaná aj geopolitickej premene Moskov-

skej Rusi na ruské impérium a otázke presunu vládneho centra z Moskvy do Petrohradu (Sankt Peterburgu) za vlády Petra I. Už v tejto časti textu sa autor zameriava aj na hlbšiu analýzu a interpretáciu tém či problémov, ktoré vníma ako dominantné. Ide o otázky kontinuity a diskontinuity vládnej moci a jej mocenských nástrojov, premenu ideológie absolutistickej moci cára (samoderžavie), význam reformier a modernizácie v rovine politickej, sociálnej a ideovej (ideologickej). Autor venuje pozornosť aj téme národnej identifikácie, postavenia náboženskej viery v dobovej spoločnosti a napokon aj vybraných sociálnych otázok, ako bola životná úroveň ruského obyvateľstva a špecifiká postavenia mestského a roľníckeho (vidieckeho) obyvateľstva. Ako ilustráciu, do akých detailov autor zachádza, môžeme uviesť, že v texte kapitoly o vidieckom obyvateľstve je pozornosť venovaná aj výrobe vodky a rozšíreniu jej obľuby, ktoré nakoniec viedlo k štátnej regulácii jej produkcie a obchodovania s ňou. V závere tejto kapitoly je opísaná aj podoba a vývoj vedeckého poznávania, vzdelávania a kultúry v priebehu 18. storočia. Práve v tejto rovine vidí Radomír Vlček skutočné uplatnenie zhora iniciovaných zmien, ten pozitívny či progresívny vývoj, ktorý možno chápať ako modernizáciu, ktorý však v ruských podmienkach prechádzal obdobiami vzostupov i pádov. Tretia kapitola je venovaná vláde cára Petra I., ktorému sa už v 18. storočí dostalo čestného titulu „Veľký“. Táto kapitola je zo všetkých najdlhšia (dosahuje rozsah takmer 200 strán), čo svedčí o tom, aký význam Petrovej vláde a reformám pripisuje samotný autor. V kapitole sú analyzované všetky dôležité udalosti a roviny vlády cára Petra, najmä dopady jeho reformnej činnosti, ktorá mala priblížiť Rusko Európe. Peter I. svoje vnútro- i zahraničnopolitické vízie dokázal presadiť na podklade absolutistickej moci, ktorou vládol doslova nad životmi svojich poddaných. Agresívnou mocenskou politikou voči Švédsku a Osmanskej ríši sa mu za 35 rokov samostatnej vlády skutočne podarilo premeniť Rusko na veľmoc, ktorá sa geograficky rozrástla o nové územia a zároveň bohat-

la na rozmachu protopriemyselnej výroby a vďaka rastúcemu zahraničnému obchodu (aj o týchto procesoch sa autor – hoci len stručne – zmieňuje). Po kapitole o vláde Petra I. nasledujú dve kratšie kapitoly (*Rusko v popetrovskom období* a *Rusko v polovine století*), ktoré sú venované obdobiu rokov 1725 – 1762. Interpretácia dejinného vývoja je tu prepojená najmä s udalosťami iniciovanými vtedajšími panovníkmi (presnejšie – panovníčkami) a ich najplynnejšími radcami (ktorí boli často ich favoritmi). V piatej kapitole je samostatná podkapitola venovaná – celkom oprávnené – aj podobe kultúry, vedeckého bádania a rozmachu umení v čase vlády cárovnej Alžbety Petrovny (1741 – 1762). Niekoľko strán autor venoval dokonca polyhistorovi Michailovi V. Lomonosovovi. V nasledujúcej, šiestej kapitole je priblížená osobnosť a hlavné charakteristiky vlády cárovnej Kataríny II. (1762 – 1796). Aj v jej prípade sa autor pristavuje pri jej osobnostnej charakteristike, ale väčší priestor venuje najmä jej reformnej činnosti, zahraničnej mocenskej politike a otázkam rozvoja vied a umení. V postoji cárovnej k Veľkej francúzskej revolúcii a jej pokrokovým ideám je obsiahnutá aj kritika „osvietenej“ cárovnej. Siedmou kapitolou – dosť stručnou (má rozsah 30 strán) – autor načrtáva obraz vývoja ruského impéria koncom 18. storočia v podstate len počas piatich rokov vlády cára Pavla I. (1796 – 1801). Až v ôsmej kapitole, nazvanej neinventčne *Záver*, je načrtnutý ďalší vývoj Ruska v prvých rokoch vlády Alexandra I. (1801 – 1825), s presahom až do polovice 19. storočia, v priebehu ktorého dochádza k upevneniu autokratickej vlády panovníka Mikuláša I. (1825 – 1855) a k dominancii dvoch špecifických profesijných stavov v dobovej ruskej spoločnosti – byrokratického aparátu a príslušníkov armády.

V závere autor sumarizuje charakteristiky, javy, trendy a procesy, ktoré boli typické pre ruské dejiny v 18. storočí. Pozastavuje sa najmä pri otázke kontinuity a diskontinuity ruských dejín, ktorá v historiografickom výskume ruských dejín ostáva stále bez všeobecne akceptovaného hodnotenia (javí sa pravdepodobnejšie, že pevným bodom

kontinuity ruských dejín je len pretrvávanie autoritatívneho režimu a prevažujúca podriadenosť más voči vládnej moci). Autor poukazuje na niektoré javy a procesy, ktoré – zdá sa – v mierne zmenenej podobe prežívali dlhé obdobie. Ako priamo tvrdí autor, početné príčiny zmien v 19. a ešte aj v 20. storočí pramenili z vývoja Ruska v 18. storočí. Niektoré vybrané faktory sociálno-psychologického rázu sa v ruskej spoločnosti prejavujú možno až do súčasnosti. Celkovo docent Vlček v hodnotení civilizlačného vývoja ruskej spoločnosti a jej elit zastáva skôr kritický pohľad, ktorý je koniec-koncov v súčasnom bádani ruských dejín 18. storočia dominujúci.

Pozitívnym javom v monografii je neustále prítomná snaha o vzájomné prepájanie sledovaných javov, ich vysvetľovanie v širšom politickom, sociálnom alebo kultúrno-ideovom kontexte. Aktuálnym je aj poukázanie na prežívanie niektorých fenoménov ruskej mocenskej politiky a spoločenských javov v neskorších obdobiach, či dokonca v dnešnej realite Ruska, v súčasnej mentalite Rusov (príkladom: pasívne podrobovanie sa vládnej či štátnej moci, nízka miera vlastnej aktivity a kritického zmýšľania v ruskej populácii a pod.).

Z obsahovej stránky máme jedinú výhradu k faktu, že docent Vlček venoval menšiu pozornosť územnej expanzii Ruskej ríše (juho)východným smerom a otázke (či skôr problému) koexistencie ruského etnika s neruskými národmi. Pomerne malá pozornosť je venovaná aj vzťahu vládnej moci k iným náboženstvám, ako bolo pravoslávie. Aj analýza vývoja a podoby dobového hospodárstva v oblasti remesiel a protopriemyselnej výroby by si žiadala detailnejšie objasnenie (autor sa jej venoval vlastne len pri vláde Petra I.). Zaujímavá by mohla byť reflexia niektorých panovníckych rozhodnutí a politických fenoménov mimoruskou optikou (napríklad hodnotenie osvietenského myslenia Kataríny II. a význam jej reforiem očami niektorých francúzskych filozofov a revolucionárov). Napriek týmto obsahovým ohraňčeniam sa docentovi Vlčekovi podarilo vytvoriť komplexný obraz o politicko-sociál-

no-ideovej podobe ruskej spoločnosti v priebehu 18. storočia.

Druhá naša výhrada je skôr formálneho charakteru. Čitateľa určite prekvapí absencia akejkolvek obrazovej prílohy, ktorej umiestnenie sa v diele takéhoto charakteru a rozsahu priam žiada. Autor mohol do textu zaradiť aspoň tie ilustrácie, ktoré sú dostupné pod voľnou licenciou na úložisku médií internetovej encyklopédie Wikipédia. Ak na obrazovú prílohu autor rezignoval z finančných dôvodov, mohli byť do textu zaradené aspoň čierno-biele mapy s meniacimi sa hranicami geograficky rastúceho ruského impéria, prípadne s nákresom menších správnych území, ktoré vznikli správnymi reformami Petra I. a Kataríny II. Táto drobná výhrada však neznižuje celkovú vynikajúcu informačnú a interpretačnú úroveň diela Radomíra Vlčeka. Jeho komplexný pohľad na dejinný vývoj Ruska v priebehu 18. storočia prináša nielen historické poukázanie na vzájomné súvislosti rôznych javov a fenoménov v spoločenskom, politickom a kultúrnom vývoji Ruska, ale zároveň umožňuje pochopiť aj jeho smerovanie v neskorších obdobiach a možno aj jeho súčasnú podobu.

Patrik Kunec

BANDOLOVÁ, Margita – KOVÁČOVÁ, Jana. 40 rokov archívu Trebišov. Trebišov : Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Trebišov, 2023, 195 s. ISBN 978-80-973178-3-6.

Slovenské archívnictvo si v rokoch 2023 a 2024 pripomína viacero zaujímavých výročí. Na dva významné medzníky vývoja starostlivosti o archívne dedičstvo reflektuje publikácia s názvom *40 rokov archívu Trebišov*. Rok 1954 bol pre archívy na území Slovenska kľúčovým, pretože vládne nariadenie č. 29/1954 vnieslo do slovenského archívnictva organizáciu a stanovilo jeho základné úlohy a princípy. Dátum 12. júl 1983 má viac lokálny význam. Uvedený deň bol totiž dôležitý zlepšením podmienok pre fungovanie trebišovského archívu, pretože vtedy

sa konalo slávnostné otvorenie jeho takmer novej dôstojnejšej účelovej budovy.

Cieľ anotovanej knihy je jasne uvedený v jej predhovore: „*poskytnúť širokej verejnosti súhrnné informácie o dejinách archívu, o jeho vzniku, vývoji, personálnom obsadení, odborných činnostiach a o archívnych fondoch a zbierkach, ktoré spravuje.*“ Nejde tu teda len o posledných štyridsať rokov dejín archívu v Trebišove, ale publikácia sa zaoberá vývojom archívu od jeho vzniku v roku 1954. Preto je potrebné vnímať tento vydavateľský počín v kontexte oboch spomenutých jubileí. Stanovený cieľ sa autorkám, ktoré sú pracovníčkami trebišovského archívu, podarilo splniť na pomerne vysokej úrovni. Kniha je zaujímavá po obsahovej i vizuálnej stránke.

Jadro publikácie tvoria štyri kapitoly. Prvá sa venuje vývoju v rokoch 1954 – 1960. Územnosprávne členenie súčasného Trebišovského okresu bolo v danom období oveľa rozdrobenejšie. Tvorili ho až štyri okresy. Každý okres mal vlastný archív. Preto predchodcami dnešného pracoviska Archív Trebišov boli okresné archívy v Kráľovskom Chlmcí, vo Veľkých Kapušanoch, v Sečovciach a v Trebišove. Táto časť knihy sa však člení iba na tri podkapitoly. Dôvodom je, že archívy v Sečovciach a Trebišove boli síce formálne osobitými jednotkami, no v skutočnosti ich spravoval jeden okresný archívár, ktorým bol Matej Barus.

V dôsledku reformy verejnej správy v roku 1960 došlo k zlúčeniu spomenutých okresných archívov, čo prinieslo tiež priestorové problémy pre zjednotený archív. Riešením bolo umiestnenie archívu do bývalej väznice v Sečovciach. Práve obdobím, počas ktorého Okresný archív v Trebišove sídlil v Sečovciach, sa zaoberá druhá kapitola knihy, ktorú tvoria state o problematickom fungovaní archívu v samotnej budove, o jeho personálnom obsadení a dôležitých činnostiach. V závere druhej časti publikácie prezentujú autorky fotografie súdobých pečiatok archívu.

Ďalšia kapitola je venovaná vývoju trebišovského archívu vo vlastnej budove, teda po roku 1983. Jej vnútorné členenie je analo-

gické s druhou kapitolou. Medzi zaujímavé činnosti spomenuté v tejto pasáži knihy patria viaceré výstavy, ktoré archív v Trebišove zorganizoval v posledných rokoch.

V štvrtej časti anotovaného diela sa snažia autorky predstaviť čitateľom najväznejšie a najpozoruhodnejšie archívne dokumenty trebišovského archívu. Tie pochádzajú predovšetkým z rodinných fondov rodov Besseneyei, Mailáth, Szirmay a Andrassy. Najstarší dokument je uložený vo fonde rodiny Besseneyei. Ide o donačnú listinu cisára Maximiliána II. z roku 1572. Okrem písomnosti z fondov významných rodov sa v archíve nachádzajú aj ďalšie hodnotné dokumenty rôznej proveniencie, ktoré sú v knihe tiež prezentované. Zaujímavá je posledná podkapitola venujúca sa biografickým záznamom významných osobností, ktoré sú zapísané v matričných knihách archívu. Medzi ne patrí napríklad rodný list hollywoodskej herečky Lie de Putti, ktorá sa narodila 10. januára 1896 v obci Vojčice. V závere knihy sú ešte uvedené základné informácie o trebišovskom pracovisku Štátneho archívu v Košiciach.

Publikácia *40 rokov archívu Trebišov* prezentuje množstvo fotografií zaujímavých archívnych dokumentov. Táto zložka dokonca pôsobí primárne a prevažuje nad textovou stránkou knihy, ktorá ponúka čitateľom často iba základný popis a informácie. Uvedená skutočnosť však pri takomto type publikácie, ktorej cieľom je prezentácia archívneho dedičstva daného pracoviska, nie je negatívom, ale skôr pridáva knihe na pútavosti.

Patrik Griger

ŠIMULČÍK, Ján. *Generácia nádeje. Malé kresťanské spoločnosti 1969 - 1989*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2021, 216 s. ISBN 978-80-8257-000-0.

Ján Šimulčík je autorom viacerých publikácií zameraných na činnosť tajnej cirkvi v minulom storočí. Svoje portfólio doplnil o ďalšiu jedinečnú publikáciu, ktorá predstavuje problematiku tajných malých kresťanských spoločností, hovorovo nazývaných ako „stretká“, pričom pri tvorbe opisu ich fungo-

vania vychádzal na základe príkladu Laického apoštolského hnutia, ktorého jadro tvorili malé spoločnosti. Autor nadviazal na svoje predošlé výskumy a zároveň priblížil veľmi zaujímavú tému, ktorá je na našom území síce známa, ale ešte stále nespracovaná. Toto dielo tak sčasti vypĺňa biele miesto v mozaike problematiky tajných „stretiek“ a stáva sa tak východiskovým dielom. Táto publikácia je spracovaná na základe dobových prameňov, samizdatov, ale aj rôznych publikovaných svedectiev. Okrem toho obsahuje aj obrazovú prílohu, tvorenú fotografiami či dobovými dokumentmi. Celá publikácia je rozdelená do dvoch celkov. Prvá časť predstavuje spracovanie problematiky a druhú časť tvoria prílohy.

Autor začína krátkym exkurzom do počiatkov malých kresťanských spoločností, ktoré siahajú do obdobia prvej polovice 20. storočia, kedy na území Slovenska pôsobil kňaz Stjepan Tomislav Poglajen, u nás známy ako Kolakovič, ktorého najznámejšími žiakmi boli práve Silvester Krčméry a Vladimír Jukl. Následne vymedzil, čo môžeme rozumieť pod pojmom malé kresťanské spoločnosti. Autor sa pokúsil priblížiť základné informácie o malých kresťanských spoločnostiach, ich štruktúru, ciele, obsah, počet členov a iné. Hoci pri tvorbe obrazu Ján Šimulčík vychádzal z príkladu Laického apoštolského hnutia, v práci sa pokúsil predstaviť také poznatky a univerzálne princípy platné viac-menej vo všetkých malých kresťanských spoločnostiach. Autor to vysvetlil tým, že jednotlivé malé spoločnosti, hoci sa mohli navzájom líšiť, v závislosti od spirituálneho obsahu mali isté spoločné princípy a zároveň zafinancovanie spomínaného hnutia prichádzalo až postupne. Okrem toho malé kresťanské spoločnosti existovali aj bez tohto hnutia.

V krátkosti autor približuje aj ich duchovný a spoločenský rozmer. Jednotlivé časti vyrozprávaného príbehu neustále dopĺňa svedectvami priamych účastníkov, čím čitateľovi vykresľuje atmosféru danej doby. Prostredníctvom poznámkového aparátu sa môže podobne dozvedieť aj ich krátke životopisné údaje. Ján Šimulčík objaňuje, kto boli vedúci spoločností, ako sa nimi mohli stať a čo si

vyžadovala ich služba. Zároveň dielo poukazuje na formujúci charakter účastníkov malých kresťanských spoločenstiev a podobne prezentuje rôzne oblasti ich angažovanosti. Išlo napríklad o službu animátora, podieľanie sa na šírení samizdatov, pašovanie zahraničnej literatúry, informovanie o náboženskej situácii do zahraničných rozhlasov, ďalej išlo o podpisové akcie za náboženskú slobodu či účasť na Sviečkovej manifestácii.

Publikácia následne predstavuje právne postavenie spoločenstiev, ďalej upozorňuje na riziká a možné dôsledky, ktoré na seba brali jednak vedúci spoločenstiev, ale aj účastníci. Autor vybral zo svojich predošlých publikácií svedectvá priamych svedkov, v ktorých rozprávajú o svojich výsluchoch zo strany ŠtB. Následne vo svetle prameňov v krátkosti poukazuje, že ŠtB mala informácie o malých kresťanských spoločenstvách. Rovnako ale približuje, akým spôsobom sa tieto spoločenstvá bránili proti ŠtB. Aj na tomto mieste necháva autor hovoriť prameňe, ktoré v danom období slúžili ako návody či praktické rady pre členov spoločenstiev.

Napokon sa autor rozhodol zaradiť do druhej časti knihy výber rôznych samizdatových dokumentov, na ktoré sa odvoláva aj v prvej časti a ktoré vďaka svojmu plnému zneniu môžu pre čitateľa slúžiť ako doplnok k prehĺbeniu problematiky malých kresťanských spoločenstiev a tak napomôcť vykresliť atmosféru danej doby.

Hoci autor síce nevyčerpal tému, pokúsil sa zozbierať a zosystematizovať poznatky a sformulovať univerzálne informácie a princípy, na ktorých fungovali rôzne malé kresťanské spoločenstvá. Takýmto spôsobom sa stáva jedinečným dielom, pojednávajúcim o tejto téme súhrnne.

Annamária Adamčíková

FIELITZ, Maik - MARCKS, Holger. *Digitálny fašizmus. Sociálne médiá ako motor pravicového extrémizmu*. Český Těšín : Hadart Publishing s. r. o., 2022, 214 s. ISBN 978-80-99941-61-9.

Dvaja nemeckí autori, Maik Fielitz a Holger Marcks, sa vo svojej publikovanej historicko-politologickej eseji zamysleli nad novým fenoménom v súčasnej spoločnosti, a to digitálnym fašizmom. Autori pod týmto pojmom chápu dynamiku toho, akým spôsobom sa naratívny pravicového extrémizmu o tzv. „úpadku národa“ šíria na sociálnych médiách a ako sa následne zneužívajú k ospravedlňovaniu radikálnych opatrení, pričom sa snažia zistiť, akú úlohu zohrávajú následne sociálne médiá samé pri ďalšom šírení spomínaných myšlienok. Pokúšajú sa odpovedať na otázku, akú váhu môžeme prisúdiť sociálnym médiám a digitalizácii v súvislosti s radikalizáciou spoločnosti. Pripomínajú pritom, že vzhľadom na úspechy krajnej pravice vo viacerých súčasných krajinách niektorí autori tento rozmach označujú ako „novú vlnu pravicového terorizmu“ (s. 8). V úvodnej kapitole zároveň vysvetľujú, prečo sa vôbec rozhodli pozrieť na túto problematiku. Publikácia prináša príklady nielen z nemeckého kontextu, ale uvádza aj konkrétne situácie z iných krajín.

V druhej kapitole autori vysvetlili základnú terminológiu, kde vymedzili pojem fašizmus a upozornili, že je často zúžený a spájaný len s nacizmom a holokaustom a zabúda sa, že aj fašizmus sa môže v súčasnom svete prispôbovať. Vzhľadom na rôzne varianty fašizmu sa na neho pozerajú ako na vzorec myslenia, ktorý následne analyzujú a zisťujú, či nie je prítomný aj v súčasnosti. Tohto spoločného menovateľa následne stotožňujú so šírením myšlienok o úpadku národa, pričom extrémna pravica sa následne nominuje do roly „záchrancov ohrozeného národa“. Autori sa preto pýtajú, akým spôsobom manipulujú ľudí, ktorí následne uveria v potrebu týchto spasiteľov, pričom chcú zistiť, ako táto logika funguje v digitálnom prostredí, a teda, ako sa mení na spomínaný digitálny fašizmus. Publikácia objasňuje, ako digitalizácia transformuje politickú kultúru a ako sociálne médiá svojimi obsahmi relativizujú to, čo je pravda. Autori zároveň priblížili niekoľko konkrétnych príkladov, ako sa aktivizovali pravicoví extrémisti prostredníctvom internetu. Publikácia oboznamuje čitateľa, akými

rôznymi slovnými spojeniami je v súčasnosti prezentovaný úpadok národa. Napríklad v USA sa hovorí o „genocíde bielych“ a v Nemecku o „výmene obyvateľstva“ či o „národnej smrti“.

Nasledujúca kapitola sa snaží vysvetliť, akú úlohu majú dramatické príbehy, ktorých súčasťou sú mýty o obetiach, na zmenu vnímania reality u ľudí. Autori približujú, že mýty nepotrebnú racionálne opodstatnenie, pôsobia na emócie a okrem toho veľkú úlohu zohráva aj ich opakovanie. Autori priblížili konkrétne naratívy o migrantoch, ktoré boli v Nemecku propagované ako „*zlyhanie migračnej politiky*“. Zároveň upozornili na ich hyperbolizovanie a ich častokrát nepravdivý charakter. Ďalej sa kniha zaoberá tým, ako extrémna pravica využíva techniku gaslightingu, ktorého výsledkom je šírenie fake news. V nasledujúcej časti zase prezentuje ďalšiu techniku extrémnej pravice. Ide o techniku manipulovania s metrikou, ktorá sa snaží prostredníctvom aktivizácie na sociálnych sieťach dodávať dôveryhodnosť vlastným názorom. Takýmto spôsobom tak pracujú s ich viditeľnosťou, ktorá zohráva dôležitú rolu a zvyšujú ju práve sociálne interakcie, do ktorých sú zapojení ich vlastní priaznivci.

Šiesta kapitola si všíma digitálny fašizmus ako spoločensky organizovaný jav, pretože ho spôsobujú horizontálne štruktúry sociálnych médií. Zároveň nejde o niečo zvyčajné pre klasický medzivojnový fašizmus, kde bola typická centralizovaná a hierarchická koordinácia. Digitálny fašizmus tak zneužíva to, že prostredníctvom sociálnych médií sa masy manipulujú samé, čím tak dnes sociálne médiá nahrádzajú polovojské a kultúrne odnože klasického fašizmu. Okrem toho digitálny fašizmus využíva internetovú kultúru nenávisti, ktorá im zároveň umožňuje šíriť ich príbehy a názory bez nejakého vodcu, dôsledkom čoho je veľmi zložitá identifikovať tohto nepriateľa, ktorý by niesol zodpovednosť. Organizačné centrum tak nahrádza spolupráca viacerých menších centier vplyvu. Približujú, ako môže byť skutočné fyzické násilie a výzvy k nemu motivované, na základe mýtov o obetiach, šírených

práve v digitálnom prostredí, ktoré ale k násiliu nevyzývajú priamo.

Siedma kapitola rieši otázku možnosti regulácie sociálnych médií, kde si kladie otázku, ako zaviesť opatrenia proti digitálnemu fašizmu tak, aby nebola narušená demokracia. Predstavuje, aké sú východiská v tejto problematike digitálneho fašizmu, kde hodnotí napríklad tzv. odvrávanie, prostredníctvom ktorého skupiny či jednotlivci často bojujú proti pravicovému extrémizmu, alebo zmieňuje aj občianske vzdelávanie. Čitateľ sa dozvie aj limity demokratov v súvislosti s bojom proti digitálnemu fašizmu, kedy demokratickí aktéri nemôžu využívať techniky manipulácie, ďalej na rozdiel od extrémnej pravice im chýbajú aj prostriedky k emocionálnej mobilizácii a rovnako nemôžu úmyselne šíriť fake news. Z tohto dôvodu je pre demokratov tento „informačný boj“ asymetrický. Načrtli aj možné kroky samoregulácie technologických spoločností, pričom si kladú otázku, čo v prípade, keď sa na ne nemôžeme spoliehať. Tu zároveň poukazujú na nemecký *Zákon o presadzovaní práva na internete* z roku 2017, ktorý dáva sprostredkovateľom sociálnych médií na zodpovednosť aktívne sa podieľať pri *stíhaní nenávisťnej kriminality a iných trestných obsahov* (s. 200). Preto východisko vidia v tom, aby boli obmedzené politickou reguláciou. Na záver tak autori zdôrazňujú, že technologické firmy sú zodpovedné za to, či demokracia bude kvitnúť. Publikácia môže byť pre čitateľa dobrým podnetom, pretože prináša množstvo zaujímavých úvah k tejto problematike.

Annamária Adamčíková